

## שישה ימים ביולי 1944 בהונגריה

לפי מה שידוע לנו היום הרי היתה רק הזדמנות אחת בה הופעלו כוחות הצבא של אחת ממדינות „הציר“ כדי למנוע בכוח הנשק, אם יתעורר הצורך בכך, את גירוש היהודים.

המקום, בו התרחש הדבר הזה הוא בודפשט, בירת הממלכה ההונגרית. האיש שהורה לעשות שימוש בצבא נגד מבצעי „הפתרון הסופי“ הוא האדמיראל מיקלוש הורטי, עוצר הממלכה.

כעשרים וחמש שנים לפני שיגור הדיביוזיה המשוריית המלכותית מס' 1 לסיכול מדינותיהם של פקידים בכירים, שהורטי נתן יד למינויים, תוך ידיעה ברורה מה מגמת פניהם — תפס האדמיראל את השלטון בהונגריה תוך תקוות דם רבת-ממדים של יהודים הפים מכל עזון. הממלכה ההונגרית יכולה היתה להתנאות: היא היתה המדינה הראשונה שלאחר מלחמת-העולם הראשונה בחקקו בה חוקי-הפליה לרעת היהודים. בהשתדלו למען האינטרסים של ארצו אצל היטלר ומוסוליני, מעולם לא שכח הורטי להדגיש אישג זה.

האם היה האיש אנטישמי מלידה?

האם ידע על המתרחש במחנות ההשמדה?

מדוע, אם כן, נרתע משילוח יהודי בודפשט?

המחקר המתפרסם בזה יש בו — לעניות דעתנו — נסיון להשיב לשאלות הללו וגם לאחרות. הוא נשען במקצתו על חומר אותנטי שמעולם לא פורסם לפני-כן ושמור עתה בארכיון „מורשת“.

יום א', ח' 2 ביולי 1944.

בבירה ההונגרית ניתן אות האוצקה מפני התקפות-אוויר בשעה 08.30. הנל הראשון של המפציצים האמריקאיים התוקפים חדר כמחצית השעה לאחר-מכן. מקץ ארבע שעות, עת יצאו תושבי הבירה המותקפת, יהודים כמגיירים, ממיקלטיהם, לא הכחינו באור השמש. עננים אפלים היתמרו מארבעה-חמישה מוקדים בפרברי בודפשט, כאילו בו-זמנית בערו בתי-זיקוק, מיכלי איחסון ענקיים לדלק ושאר חומרים דליקים.<sup>1</sup> רובעי מגורים שלמים משני צידי התחנה ספגו „הפצצת-שטיח“. לאוכלוסין האזרחיים נגרמו אלפי נפגעים; פגיעה ישירה בחווילת, בה רוכזו יהודים בעלי נתינות אמריקאית ובריטית, שמה קץ לחיי כמאה מהם;<sup>2</sup> העשן התפזר רק בשעות אחרי-הצהריים המאוחרות. אבל מאות אלפי עלונים עוד התעופפו באוויר; היו אלה גליונותיו של „הקרוז האווירי“<sup>3</sup> שהוטלו מן המטוסים התוקפים. כוחות

הבטחון ההונגריים נצטוו לאסוף אותם. השלטונות חששו כי הידיעות של „הקרז“ עלולות לפגוע עוד יותר ברוח הלחימה של תאומת המגיארית, וזאת מחמת הסיבה הפשוטה כי בעלונים נאמרה האמת אודות החזיתות: הסובייטית במזרח, הדרומית באיטליה, לרבות ניצול התבקעות הגדולות בעקבות הפלישה של בנות הברית המערביות ליבשת האירופית.

עלונים אחרים עשו את דרכם, בכל זאת, אל היהודים שבתקופה הנאמרה היו כבר מסוגרים בבתי-מגורים מיוחדים. רובם-כולם ידעו יפה את אשר צפוי להם בימים הקרובים: ריכוז אישי מתוך לעיר, בסמוך לתחנת רכבת כלשהי, דחיסה לתוך הקרונות המרוכזים זה מכבר בידי כוחות הגנדרמריה הנאצית, ותחילת נסיעת-הגירוש לאישי, אל הקץ. כ־380,000 יהודים כבר גורשו עד לאותה העת. להמוני היהודים של הבירה שהיו מאוד מודאגים בשל גורל קרוביהם מעריהשדה, עמיתם נותק המגע למן גירושם של האחרונים, לא נותרו ציפיות ואפשרויות רבות. לכן ניסו להיאחז בכל שבריר של תקווה ושמועה. היה בעמוד הראשון של „הכרוז האווירי“ משום חומר רב לעידוד, ליד המידע השוטף על המצב בחזיתות, בהן התקדמו בעלות-הברית ללא הפסק, הובא נוסח חד-משמעי של אזהרה עליפי כתובת השלטונות ההונגריים:

„ממשלת ארצה״ב תובעת מאת השלטונות ההונגריים הנוגעים בדבר לפרסם את הנוהג שאמור להינקט לגבי היהודים העצורים בגיטאות או במחנות-ריכוז. [היא] תובעת במיוחד לקבוע אם מתכוונים השלטונות המגיאריים לצמצם את מנות המזון הקצובות בדרך שיש בה משום אפליה; גירוש לפולין או למקום אחר כלשהו ו/או נקיטת אמצעים כלשהם, אשר כדומה למוזכרים לעיל, עשויים להשתוות עם הוצאתם להורג של התמוגים.

ממשלת ארצה״ב מבקשת להזכיר לשלטונות הונגריה הנוגעים כי ממשלת ארצה״ב עוקבת בחומרה רבה אחר רדיפת היהודים, או מעוטים אחרים, כן תובעת להזכיר את החלטת ממשלת ארצה״ב כי כל האחראים לביצוע הוראות אלה [בדבר רדיפת היהודים] יזכו לטיפול אשר נשיא ארצה״ב פירסם [אודותיו] באופן פומבי, באזהרתו מיום ה'24 במארכ 1944...“<sup>5</sup>

היהודים שאבו עידוד גם מן העובדה כי „הקרז“ — ודאי משום הישגים דיפלומטיים סכריים — לא הביא את הנוסח המפורש של אזהרת הנשיא רוזוולט. הנחה זאת היתה נכונה: ב־26 ביוני 1944 התייצב הציר השווייצרי „ג'גר“ בלשכת עוזר המדינה, האדמיראל מיקלוש הורשי<sup>6</sup> שקיבלו אחר ישיבה השוכה של מרצת הכתר ההונגרי. הציר, שייצג גם את ארצה״ב לאחר שבדצמבר 1941 הכריזה בודפשט מלחמה על וויינגטון (1), הוזכר בשם הממשלה האמריקאית את ראש המדינה ההונגרי, לבל ירשה המשך גירושי היהודים.

המרעצה היהודית והחוגים המקורבים אל אישיה ידעו על המאבק הדיפלומטי העז, בו היו מעורבים זה מכבר נציגי המדינות הנייטרליות, המאמנים ליד הממשלה

ההונגריה. קיימות הערכות שונות באיזו מידה פעלה המועצה היהודית, אולי מתוך ידיעת מלוא עומק חולשתה, למען הגדל, "המעורבות" של הגורמים הנייטראליים. הואיל וארכיון המועצה אבד, אין כל אפשרות לעקוב באמצעות תיעוד, "יהודי" אחר מעשיה או מהדליה. מסמכים שנתגלו או נחשפו לאחרונה ממקורות אחרים מצביעים על ת"ז ביולי 1944, כעל תאריך בו החלו פועלים כמה וכמה תהליכים, אשר למועצה היהודית כמעט ולא היה שום מידע עליהם, אך למרות זאת תוך ימים ספורים הביאו בסופו של דבר להוראת טפי העוצר: להפסיק תגירתו של יהודי הבירה בכל האמצעים.

אנטישמי — השונא את היהודים למעלה מן הנדרש — זאת לשון התגדרה של סופר מגיארי שנון.<sup>1</sup> האם הורטי היה כזה?

את היהדות ככלל לא אהר במיוחד — זו לשון המעטה לכל הדעות — וזאת ודאי משום מוצאו וחינוכו בקאריירה דארוכה שלו, אשר במרוצתה העפיל קצין ימי אלמוני זה,<sup>2</sup> שליטו של הקיסר-המלך פראנץ יוזף, מצביא הצבא, "הלבן", אל פיסגת הממלכה המגיארית החל משנת 1920, "נתקל" ביהודים והתנגש עמם ישירות רק סמוך לשלב האחרון לפני היום: "יהדות הצבא, הלבן" הטילו שלטון טרור לאחר דעיכת ממשל הסובייטים המגיארים, בהם מילאו היהודים (המתבוללים) תפקיד מנהיג. באותן השנים נרצחו מאות יהודים, אשר, "שטעם" היחיד היה כוצאם. לימים התגאת הורטי שהוא היה המנהיג האירופי הראשון שהפך את האנטישמיות לכלי ממלכתי... חזקה על הסופר טיקסאט כי על זה לא חשב בעת הגדרתו את האנטישמים.

אולם יש גבול ברור בין האנטישמיות של הורטי, או בין מה שהוא חשב כהולם התנהגות אנטישמית, לבין מה שחשבו הונגרים אחרים, לעתים פיקודיים-קציני-אחור (לרציהות 1919). אך יוצאי מעמדות גמורים. האנטישמיות בהונגריה היתה מאז ומתמיד בעלת מטען חברתי, היא היתה, "הסוציאליזם של הכסילים" — במלוא משמעות התגדרה של אוגוסט פבל.

כתב הורטי ב־1940:

...ובאשר לגבי השאלה היהודית, הייתי אנטישמי משך כל חיי, מעולם לא היו לי קשרים עם יהודים.<sup>3</sup> סבור הייתי כי אין לשאת שכל בית-חרושת, באנק, רכוש גדול, כל עסק, התיאטרונים, העתונות, כל יוזמה כלכלית יימצאו בידיים יהודיות,<sup>4</sup> ודימויה של הונגריה, במיוחד בחוץ-לארץ, יהיה היהודי.<sup>5</sup> הואיל ואחת המטרות החשובות יותר של הממשלה היא העלאת רמת-החיים (הוזה אומר אנו צריכים להשיג זאת עכשיו), לא ניתן לסלק את היהודים בשנה או שנתיים, [הרי הם] מחזיקים בידיהם הכל, [ואין] למלא מקומם בלא-יוצאים, על-פירוב לאיראויים, הפותחים פה גדול, מפני שאנו נפשוט את הרגל. מלאכה זאת דורשת לפחות [ימי] דור. הייתי אולי הראשון שהכריז על האנטישמיות בצורה גלויה, אך לא אוכל להיות אדיש נוכח העדר אנטישיות, נוכח השפלות סרות-טעם, כל עוד אנו זקוקים להם. יתר-

על־כן, סבורני שאנשי „צל־החץ“<sup>16</sup> לדוגמה, מסוכנים הרבה יותר ומשוללי ערך לארצי, לא כן היהודים. האחרונים קטורים בארץ הזאת מכוח אינטרס ונאמנים יותר לארצם החורגת מאנשי „צל־החץ“, אשר כדוגמת „משמר־הברזל“<sup>17</sup> עם מוחם חמוצות כרצונם להסגיר הארץ לידי הגרמנים...“<sup>18</sup>

רבים חולקים על כיסויי של הורטי כמדינאי; לית מאן דפליג כי הגדרתו את אלה שבחמת ועמם האנטיסמי רצו לעשות מגוף לקידום התברתי, נכונה היא. יתירה מנאת: העוצר ראה את הגורל במידה רבה (הבעיה היתה שלא עשה הרבה כדי לבלום את „הריקים והפוזוזים“ למיניהם, ששנאת היהודים שלהם היתה, מן הסתם, גם בעיניו לא רק חמסנית ורצחנית יותר מהשקפותיו, אלא שימשה כמבוא לבגידתם בהונגריה).

עם זאת תחא זאת טעות להגות כי האנטישמיות של הורטי „הסתפקה“ אך ורק בתביעה להצר מרחב הפעולה של היהודים במישורים הכלכליים והתרבותיים.<sup>19</sup> אין ספק כי החל ממחצית 1943 ידע העוצר בביטחה מה עלה בגורל היהודים שגורשו מן הרייך ואת אשר אירע להמוני היהודים בשטחי המזרח הכבושים. עובדה זאת נחורה מן הדוֹחַ על פגירה שהיתה בשעת ביקור רשמי של הורטי אצל היטלר כ־17 באפריל 1943. בעת השיחה שנתקיימה בקל־שטיין נכה, נוסף לשני ראשי המדינה, גם רייכנברג, שר־החוץ הגרמני כלשון הפרטיכל:

„...לשאלתו הנגידת של הורטי, מה עליו לעשות עם היהודים, לאחר שגול מהם כמעט כל אפשרויות הקיום, [הרין] בכל זאת לא יוכל להורגם, השיב שר־החוץ של הרייך כי את היהודים צריך להשמד [הדגשת המחבר] או מן הדין להביאם למחנות־ריכוז. אפשרות אחרת לא קיימת...“<sup>20</sup>

מן הדין להעיר כי בעת האמורה הורטי לא הסכים עם דעות אי־שייחור.<sup>21</sup> חלפו שלושה שבועות וב־7 במאי 1943 ראה לנכון לשגר מכתב הצטדקות מפורש אל היטלר. כנודג בהתכתבותם של ראשי מדינות הוכנה טיוטה של המכתב בידי משרד־החוץ המגיארי תחילה. אחד הפרקים בטיוטה דיבר מפורשות על השמדת היהודים. העוצר לא היה שבע־רצון מן המונח הברור והחד־משמעי ומחקו מן הנוסח הסופי של מכתבו.<sup>22</sup>

כעבור שנה, לאחר כיבושה של הונגריה בידי הגרמנים ותחילת גירושם של יהודיה — הגירוש ברצע בסיועם האדיב והממושע של כוחות השיטור ההונגריים, בניחולם של שני מזכירי מדינה במשרד הפנים המגיארי, שניהם קציניו הוותיקים של העוצר, ידע הורטי אל־נכון כי הגירושים האלה אינם אלא השלב שלאחריו באה ההשמדה.<sup>23</sup>

במחצית חודש יוני 1944, עת יצאו ארבע<sup>24</sup> רכבות את הונגריה מדי יממה בכיוון מחנות ההשמדה, התנפצו כל האשליות, אם עוד נותרו כאלה, במועצה

היהודית. הפרטיכלים של אושוויץ מילאו בכך תפקיד מכריע. חברי המועצה מחוץ ידיעתם הברורה את מידת הסכנה שבהפצת „הפרטיכלים“ — העזו והסתכנו. חור ימים ספורים הופצו ההוכחות הנוראות הללו בצמרת השלטון המגיארי.<sup>22</sup> המסמכים המדועים האלה מצאו את דרכם גם אל בירות המדינות הנייטרליות ובכך תרמו להגברת הלחץ הדיפלומטי על העוצר והממשלה ההונגרית. בשבוע השלישי של חודש יוני 1944 שיגר העוצר מכתב לראש־ממשלתו:

...כאשר לפני חודשיים חצי כחקשר לכניסת הכוחות הגרמניים התחוללו הטאורעות הידועים, שהגבילו ריבונות הונגרית, חשבותי לסגת מהפעלת סמכויותי שהוענקו לי על־ידי האומה המגיארית. למרות שלגבי ידידי זה היה יכול להיות הפתרון הטבעי ביותר, ויתרתי אחר שיקול קצר על התוכנית הזאת, מפני שראשית כל היה עלי למנות ממשל, הנהגה מאמונה של גרמנית, כדי שבהתאם להבטחתם [של הגרמנים] נשחרר מן הכיבוש. נוסף על כך היתה לי התרגשה שמחובתי כלפי האומה להוסיף ולהישאר במדינתי, שכן אחרת, בנסיבותיה החמורות במיוחד של הארץ, היז הללו גורמות למצב שאי אפשר היה להזותו מראש. מכל מקום, מודע וייתי לעובדה כי במצב חירום הקיים היה על הממשלה לנקוט שורת אמצעים, אותם רואה אני כלא־נכונים, אשר איני יכול לקבל עליהם האחריות. [אחד מן] האמצעים האלה הוא הטיפול בשאלת היהודים בצורה שאינה הולמת את האופי המגיארי, אשר לא מתאימה לתנאי הונגריה וסותרת את האינטרסים של הונגריה.

מעל הכל ברור לי כי לא הייתי שרוי במצב כדי למנוע כל דבר, שהיה בו משום אמצעי גרמני במישור זה, או אמצעי ממשלתי אחר שנגקט על־י תביעה גרמנית, כך שמבחינה זאת נאלצתי לנקוט גישה סבילת.<sup>23</sup> כתוצאה מכך בדרך הזאת לא רק שלא יכולתי לדעת מראש אודות האמצעים הננקטים, אלא יתירה מזו: לא הודרכתי על שום דבר.<sup>24</sup> ברם לאחרונה קיבלתי מידע המצביע על כך שבמישורים רבים נעשה יותר מכפי שנעשה על־ידי הגרמנים עצמם, מקצתם בצורה כה אליטה, ולעתים באופן כל־כך לא־אנושי, שמעולם עוד לא נעשה, אפילו לא בגרמניה. כמובן מחמת שגיאות העבר יש כאן אחד לאין ערוך גדול יותר של יהודים והסתתפותם בחיי הכלכלה, המסחר, ובמיוחד בהנדסה, יתר־על־כן בהפעלת שירותי הבריאות במלחמה הנוכחית, גדולה בהרבה מאשר ברייד הגרמני, חרף זאת נעשה כאן יותר למען סילוק היהודים מחיי הכלכלה ובאופן כללי מכל [ענפי] העבודה, מאשר בגרמניה, מקום שם נערך מסע שנמשך כמה שנים. נוסף לכך בגלל ביצוע הצעדים האלה הגיעו לידי ביטוי האכזריות וחוסר האנושיות, בצורה שלא היתה אפילו בגרמנית, ביחוד לגבי יהודים שהיו נחוצים מבחינה כלכלית, או משום מומחיותם המיוחדת היה קשה למלא את מקומם.

סבורני, כי הכרח לנקוט ללא דיחוי צעדים מתאימים כדי לשים קץ להגזמות בשני המישורים האלה, שכן האמצעים אינם קשורים בסכנה של הפרעת הוורמוניה עם הגרמנים.

תביעתי הנמרצת היא שהמשלה תנקוט צעדים רחופים על־מנת שבענפי המקצוע, בעיקר בהנדסה וברפואה, באופן כללי בסחר, או במקצועות התובעים לימודים מיוחדים, או נסיון; מקומות בהם איראפשר להסתדר בלעדי היהודים, או משך הזמן הקרוב לא ניתן למלא את מקומם, לא ירחיקו היהודים ממקומות מגוריהם, לא ינקטו נגדם צעדים שיש בהם משום הפרעת עבודתם, לא יניחו לפניהם מכשולים במשלוח־ידם. כן רצוני שתהיה הפרדה ברורה בין היהודים [מזה] ואלה השייכים לאמונה נוצרית כלשהי [מזה]. בו בזמן רצוני [גם] כי יעשו צעדים מיוחדים טכוח סמכויות המיוחדות [להעניק] תגינה ולהוציא אותם היהודים אל מחוץ לתחולת החוק וההוראות הנוגעות, [זאת לגבי] בודדים תדרושים באופן מיוחד במישור הכלכלי, כמורכן [להוציא] יהודים שהתגצרו לפני זמן רב, או נולדו כבני האמונות הנוצריות, או מקרים הראויים ליחס מיוחד בשל מעשים בולטים שנעשו בעבר לטובת הארץ, או משום האנושיות הנוצרית, מכוח התגינה באמצעות השר המלכותי לענייני הפנים.

כדי למנוע המשך התריגות הלא־הגיוניות, במיוחד את האכזריות ואת המקרים הרבים של העדר האנושיות, רצוני כי ניהול ענייני היהודים יילקח מידי מזכיר המדינה, תד"ר ויטו<sup>21</sup> לאסלו אֶנְדֶּרְה וּבְמִקוֹמוֹ יתמנה אדם אמין, לאחר קבלת אישורי מראש. כמורכן [רצוני] כי יוגשו לי לאלתר הצעות להשעות את מזכיר המדינה לאסלו קאקי<sup>22</sup> הממונה על הוצאת הפקודות המתאימות לכוחות השיטור, שכן חלקים גדולים של דעת הציבור מחזיקים את האישים המוזכרים אחראים לאמצעים החריגים.

אבקשך להודיע לממשלה תוכן כתבי־ידי ולעשות למען ביצוע [הדברים] ללא־דיחוי...".<sup>23</sup>

נראה כי העוצר הגיש את האיגרת הזאת לראש ממשלתו בעת ישיבת מועצת הכתר, שחתכנסה, כאמור, ב־26 ביוני 1944. העיון באיגרת מעלה כמה נקודות חשובות:

1. יש בה המשך הרעיון של תורטי על הערך המקצועי המיוחד של היהודים תמוסחים לענפי עבודה שונים. משום הערך המיוחד הזה — אליכא דהורטי — אין לפגוע בהם.
2. יש בה חד ברור ללחץ חוגי הכמורה הבכירה של הכנסיות הנוצריות בדרנגריה, שעשו מאמצים בראש וראשונה למען אלה מן היהודים שהתגצרו.
3. יש בה יוזמה אישית של העוצר, באמצעות סדר־הפנים על־מנת להעניק חסות מיוחדת ליהודים בודדים בזכות מעשיהם הבולטים.

4. יש בה משום אישום שני אישי המוסר, שני מזכירי המדינה במשרד הפנים, אנדרה ובאקי, והרשעתם הישירה משום היותם אחראים לסידרת המעשים הנראים שנעשו ביהודים, לרבות תביעה חד-משמעית לסילוקם.
5. אין באיגרת של העוצר הוראה ברורה לממשלה לאסור כל גירוש נוסף של יהודים.

כדי שהוראה זו תצא מפי הורטי היה צורך בתגברת הלחץ הפנימי והחיצוני על העוצר, דבר שאומנם נעשה בימים האחרונים של חודש יולי. עם זאת ספק אם איומי רוזוולט, מכתבו של האפיפיור פיוס ה-12,<sup>29</sup> הסתמכותו של המלך השבדי על „האבירות המגיארית“, המידע המוסמך אודות אושוויץ וכיו"ב היה בטוחם לתקוף את קומנתו השחוחה של העוצר, בן ה-67, כדי לשים קץ למנימותיו של אייכמן ובניי חסותו המגיאריים. היה צורך באיום ישיר על אישיותו של הורטי כדי שישנס את מנתניו ויפזר את הכוחות שבאו מכל רחבי הונגריה, אחר ביצוע הגירושים שם, כדי לסיימם על-ידי גירוש יהודי הבירה.

בעיית גירושם של יהודי בודפשט העסיקה והטרידה את הגרמנים מזה זמן רב. עוצבת-המבצע של אייכמן וחיבות הג'נרלמריה המגיארית מעולם לא טיפלו במחוזות הונגריה ובערי השדה שלה בריכוזי יהודים שסיספר הנפשות בהם מעל 50,000 בכתאחת. יוצא אפוא כי ריכוזם ושילוחם של יהודי בודפשט — כרבע מיליון איש, לא נראה תפקיד קל, למרות „תגסיון הבינלאומי“ של אייכמן „והלאומי“ של צמד מזכירי המדינה וכוחות השיטור שלהם. משטרת הבירה לא נחשבה מהימנה ביותר, לכן הוחלט להביא סן המחוזות שתי חטיבות של ג'נדרמים, שהצטיינו שם זה מכבר בפעולה נגד היהודים.<sup>30</sup>

אך המתכננים לא הסתפקו בכך. בתהליך ריכוז היהודים התכוננו להפעיל גם את סקדי המדינה, תושבי בודפשט, שהיו ידועים בנטייתיהם הימניות-הקיצוניות. חסבו גם על הפעלת „היל-שרה“ רחב של נהגי החשמליות והאוטובוסים, מנקר ארובות ושאר בעלי-מקצוע כ„נתבים“<sup>31</sup> — כדי לערוות את הדרך לג'נדרמים, שלא הספיקו לחכיר את בודפשט לפני כואם בשעריה. יזיה צורך גם בתטלת עוצר, סברה. תושבי הבירה לא ידעו דבר כזה מעולם. תוכננה חשמת את-האזעקה מפני התקפת-אוויר. השגריר הגרמני בהונגריה, אָדמונד נֶקְסֶאָרֶר<sup>32</sup> הרחיק לכת בתיכנון: הצעתו היתה כי תחילת הגירוש תהיה קשורה ברזמנית בגילוי חומרי-נפץ, תוכניות הבלה ותקיפת המשטרה בידי היהודים.<sup>33</sup> זאת כדי להשתיק כל טיעון צוין מראש — באופן היעיל ביותר נעלה מכל ספק: לנגד עיני הגרמנים עמדה דוגמת גיטו ארשה!

היטין המגיארי הקיצוני לא היה משופע באישים חכמים. אך אפילו בתוככי שירותיו לא חלקו על העובדה כי לאסלו באקי, מזכיר המדינה במשרד הפנים — ומאיר ברימס של הג'נרלמריה, מקציני צבאו „הלכנו“ של הורטי בשנת 1919, הוא אחד המתוסכלים ביותר בקרב מנהיגי המחנה. משך שנים רבות היה ב„מדבר המדיני“: נאלץ היה להסתפק בחכרות כפרלמנט מטעם מפלגה נאצית-מגיארית

ועירה, שכמובן היתה באופוזיציה קולנית עד להרכבת הממשלה הימנית הרחבה בעקבות ה־19 במאָרס 1944, יום בו נכבשה הונגריה בידי הגרמנים.

לאחר שנתמנה מוכיר המדינה, היה יכול באקי להגשים את משאת־נפשו: טיהורה של הונגריה מן היהודים, מכוח היותו הממונה על כוהות השיטור ההונגריים, למעט הצבא. חמתו הברערת של העוצר — משום „חריגות“ באקי ועמיתו אנדרה — לא נשארה עלומה זמן רב מציני המועמד להשעיה. באמצעות קומץ נאמניו האישיים הכין „תשובה“ שנראתה נאותה בציניו.

אור ל־28 ביולי 1944,<sup>22</sup> כלומר פחות מ־48 שעות אחר ישיבת מועצת הכתר, בה תבע הורטי את הדחת צמד מזכירי המדינה, היה נסיון התנקשות בחייו של אישטוֹאֵן באַרְצִי,<sup>23</sup> מזכיר המדינה במשרד ראש הממשלה. בארצי היה איש סודם ואמונם של כל ראשי הממשלה ההונגריים. אלה התחלפו ובאו, הוא נשאר על בנו, למן העשור הראשון של המאה הנוכחית. בתוקף תפקידו, שהיה מדיני לא פחות ממינהלי, כתב בארצי את פרטיכלי ישיבות הממשלה; הוא גם שמר על מפתחות המעברים התת־קרקעיים הסודיים,<sup>24</sup> שהוליוו כארמוֹן „שאַנְדוֹר“, מושב ראש הממשלה ומעונו הפרטי, אל הארמוֹן המלכותי, בו התגורר העוצר. בארצי, שריד מימי המונארכיה, היה ידידו האישי של הורטי.

בליל ההתנקשות היה בארצי בחווילה כפרית,<sup>25</sup> כ־30 ק״מ צפונית לבודפשט. ביצוע ההתנקשות הוטל על טייס בדרגת קצין, נהג ואורת מנאמניו האישיים של באקי. השלושה היו מוויינים מכף רגל ועד קודקוד. בדרך אל החווילה ראו המיועדים להיות־רוצחים חייל ממתינ בצד הכביש לחסעה. בלא לגלות לו את מטרת הנסיעה לקחוהו והסבירו לאיש הנדהם את מגמת פניהם. המתנקשים רצו לשים ידם על המפתחות שהיו שמורים אצל בארצי, אחר־כך — לפי דו״ח החקירה שלהם — היו אנשים חמושים אמורים לחדור אל מגורי של הורטי ולהכריחו למנות את באקי כראש־משלתו או, לכל הפחות, לאלץ את העוצר לשנות את רוצ הגזירה באשר להדחתו.

אבל „הטרמפיסט“ הכשיל את כל המזימה. כאשר ירד הטייס עלי־מנת לצלצל בדלת, שלף החייל אקדחו וירה בגבו. אחרי שמפקדם מעד מיהרו אנשי חוליית הרצח להיכנע. המשטרה הגיעה במהרה למקום ועצרה את כל התבורה. חקירת המתנקשים המושלים היתה נמרצת. החוטאים הוליוו אל לאסלו באקי. נוצר רושם כי גם לחטיבות הגנדרמריה נועד תפקיד כמה שתואר — בפי המלשינים, כפי שעוד יתברר להלן — ועוד יותר באמצעות השמועות שקיבלו כנפיים, בהעדרה של הודעה רשמית — כ„הפיכה של באקי“.<sup>26</sup>

הכל התדפסו על דלתות לשכתו של העוצר. באו נאמניו להצהיר על דבקותם בו, קציניו נשבעו לחזק ידו, „המצביא העליון“, ולא רק אלה. אפילו ממשלגות הימין הקיצוני, שותפיו של באקי אתמול לספסלי האופוזיציה, נחפזו אל ארמוֹן העוצר ובפיהם קיטרוג חמור והלשנות לרוב על מזימותיו הנפשעות של מוכיר המדינה וחטיבות הגנדרמריה „שלו“.<sup>27</sup>

סגן יו״ר המועצה היהודית, ד״ר אָרְנֵה פֶּסֶה, קיים זה זמן רב מגעים מטעם המועצה עם לשכת בנו של העוצר.<sup>28</sup> הוא לא טמן את ידו בצלחת ומסר לאנשי

שיחו, תוך כוונה ברורה כי מידע זה יגיע אל אוזניו של הורטי, כי לאמיתו של דבר באקי חש את עצמו עד כדי כך בעל-תימוכין מצד הגרמנים, כי מוזימתו האמיתית אינה אלא לחשוף ואף להדיח את העוצר — ולצורך זה רוכזו כוחות הג'נדרמריה בבירה... לאירי ההדחה אמור היה לבוא תור הגידוש.

הורטי, מן הסתם, החליט הפעם לשנש את מותביו. הוא חש כי עכשיו, אפילו אם לא כל המידע אודות ההתנקשות, הקשר ותנועות הג'נדרמריה אל הבירה ובתוכה, נכון, הרי הפעם המטרה האמיתית אינה שילוחם של יהודי הבירה גרידא, כראם הוא עצמו, ראש המדינה ההונגרית! אך תנאים יכלו להאמין להסבר „הרשמי“ של סיבת בוא הטיבות הג'נדרמים: הללו תקבלנה דגלים חדשים ורעיית העוצר תקדיש אותם בטקס פומבי... הרי כל סגן-משנה בהונגריה חייב היה לדעת כי נסים ודגלים מצויים אך ורק בידי הצבא וכשום פנים ואופן לא בידי עוצבות הג'נדרמריה... ברור שראש המדינה לא נתן אמון בהסברים כאלה.

לרשותו של הורטי לא עמדו דרכי-מניעה רבות. באמצעות ממשלת סטויאי, כפי שכבר ראינו לעיל, פעל העוצר למען פיטוריהם של אנדרה ובאקי עוד לפני שנודע דבר הקשר. הוא הוסיף לקיים לחץ במישור הזה, אך ללא תוצאות. מכוח סמכויותיו הצבאיות יכול היה להורות לרמטכ"ל על החזרת הג'נדרמים. אולם סביר להניח כי האחרון לא היה יכול לתת פקודה להזות כוחותיו מבלי לקבל את הסכמתו של הגנרל הגרמני שסופח למטכ"ל...<sup>41</sup>

הורטי בחר איפוא במפקד יחידות משמרו האיש, בסגן-מרשאל לנר.<sup>42</sup> לא היה לו שמץ של ספק במאמנותו של הקצין הזה — והמאורעות אומנם הצדיקו את האמון לחלוטין. בשעות אחר-הצהריים של ה-2 ביולי 1944 התקשר לנר עם מכרו הוותיק הקולונל קיסורש.<sup>43</sup> אותה שעה שירת קצין זה כראש מטתה של דיכויית השריון המגיארית ה-1. מפקדו הישיר שהת אישם בחזית המזרחית ולפי תקנות השירות היה ראש מטתה של דיכויית מוסמך לתת פקודות במקומו ובשמו.

הציד הקולונל קיסורש:

...סגן-מרשאל לנר מסר לי כי אנשי „צלב-החץ“ מתכוננים לבצע הפיכה. כונתם לאסור את העוצר, להרכיב ממשלה נאצית ולגרש את היהודים שרוכזו בבודפשט, לרכות אלה שמצאו כאן מיקלט, העוצר אסר זאת בתוקף [כלומר, את הגירוש — הערת המתבר].

הכנת ההפיכה מתנהלת בראשותו של לאסלו באקי, מזכיר המדינה במשרד הפנים.<sup>44</sup> לשם כך ביקשו להתנקש בחייו של אישטוואן בארצי, מזכיר המדינה במשרד ראש הממשלה, בביתו, עלימנת להשיג ממנו את המפתחות של המסדרונות התת-קרקעיים המוליכים מארמון ראש הממשלה אל המבצר המלכותי. נוסף לכך, מכוח תפקידו במשרד הפנים מארגן [באקי] עוצבות מפלגתיות הנקראות יחידות ג'נדרמריה,<sup>45</sup> בעזרת הכובשים, ומביא אותן לבודפשט. עד כה הובאו כבר כמה אלפים, כמה וכמה גדודים, ריכוזם עוד נמשך.

...העוצר ציווה, הן במישור ההגנה הלאומית<sup>24</sup> והן באמצעות משרד הפנים, להרחיק את הג'נדרמריה של באקי מבודפשט.<sup>25</sup> אך איש לא נשמע לפקודת העוצר מכיוון שאין ברשותו כל כוח, כדי לכפות ביצוע הפקודה. זה מכבר שיגר המטה הכללי את כל העוצבות, למעט חטיבת המשמר, אל החזית המזרחית.

בתום ההאזנה להסבר הזה מפי סגן-מרשאל לזר, ביקשתיו להודיע לאלתר למעלת העוצר, כי אם אקבל ממנו פקודה, הרי אצליח לאכוף ביצועה בכל הוודאות... חונה כאן באזורי אסור,<sup>26</sup> בודפשט ואסטרנום<sup>27</sup> דיכויית השריון ששימשתי ראש המטה שלה [למן התקופה בה חנתה] ליד הנתר דזן.<sup>28</sup> מיטיב אני להכיר את סגל הקצינים, והם מכירים אותי. זהו סגל אמין מכל הבחינות, חרף התעמולה הקיצונית נשארו הקצינים נאמנים לשבועתם, הם יבואו אחרי בהיחלצותי לבצע את פקודתו של המצביא העליון.<sup>29</sup>

למחרת, ב־3 ביולי, כבר השכם הגיעתני התשובה של העוצר להודעתי, אותה העברתי אמיש באמצעות סגן-מרשאל לזר. מעלת העוצר ציווה דרכו, להכין את המבצע, אשר לצורך ביצועו יקבל הוראה מיוחדת מאת מעלת העוצר. בו ביום סיירתי בכל אזורי המגורים של הנרמנים וגם באלה של הנאצים המגיאריים. שוחחתי עם הקצינים והתוגרים שפגשתי שם, ערכתי סיור מודיעין בעצמי בתוככי [מערך] תאויב.<sup>30</sup>

קבעתי כי ביום זה שזו בשטחה של בודפשט רבתי 3 גדודי<sup>31</sup> גסטאפו גרמניים ולכל הפחות 7 גדודים<sup>32</sup> מן העוצבות המפלגתיות של באקי, שהסתוו כיחידות ג'נדרמריה. מצאתי כי ערכם הצבאי של האחרונים ירוד למדי. גדודים אלה כללו על-סירוב טירונים לא בשלים ובלתי-מאומנים.<sup>33</sup> בסגל הקצונה מצאתי בדרך-כלל קציני מילואים, למעט קצין או שניים מן הג'נדרמריה. תת-מקלעים גרמניים היו להם בשפע, אבל נשק כבד לא היה להם, אלא קקלע אחד או שניים לכל גדוד.

עוד בערב של ה־3 ביולי יצאתי אל מחנה אסטרנום<sup>34</sup> והוריתי לנמן שמה את כל קציני חטיבת השריון וגדוד הסיוור, לאסיפת קצינים. לאחר ששוחחתי עם מפקדי העוצבות הללו, מפקד החטיבה ומפקד הגדוד, מסרתי דין-וחשבון לקצונה על המצב בבודפשט ועל הפקודה מאת מעלת העוצר. מסרתי להם ברוח תהוהא כי אם וכאשר תתקבל פקודה מיוחדת, חובתנו תהיה לאכוף את ביצוע פקודתו של המצביא העליון על מפירי שבועת החייל והמתכחשים לחוקה ולחוקים המגיאריים. הדגשתי כי שבועת ה"הונגרי" תובעת גם מאתנו מילוי אחר ההוראה, לפיכך יש להכין מיד את ביצועה. זאת דרך הכבוד, ואני אלך לאורכת. הקצינים, ללא-יוצא-מן-הכלל, הודיעו מיד שהם מוכנים לבוא בעקבותי.

עוד בלילה הוצאתי הנחיות מפורטות כיצד לסגור על בודפשט, תוך ציון שהביצוע יבוא רק בעקבות פקודה קצרה ממני שתכלול משפט-צופן. הוריתי לתדלק ולהתחמש בתחמושת חיה, ושבתו לבודפשט.

...[ב־5 ביולי] בשעה 22.00 הגיע [אלי] קצין משמר והודיעני שעלי להתייצב מיד לפני מעלת העוצר. מעלת העוצר קיבלני בנוכחות סגן-מרשאל לֶנֶר ומסר שלשי הדו"חות שנתקבלו, אמורים אנשיו של באקי לבצע ההפיכה ב־6 ביולי. לאחר-מכן נתן אישית ובעל-פה פקודה להפעיל את עוצבות הדיכוייה עלי-מגה להרחיק את גדודי באקי מבודפשט. אחר קבלת הפקודה ביקשתי ממעלת העוצר, כי אם יוחרף המצב, יורשה לי לאסור את באקי ולביישו בפומבי<sup>60</sup> — [כנהוג] כמו שמפירים את שבעתם ומשרתים זרים. מעלת העוצר לא הירשה זאת.

לאחר קבלת ההוראה הצבאית החוקית מאת המצביא העליון, באופן אישי, הוריתי לשדר את משפט-הצופן, כאות לביצוע הפקודה, מכניין מפקדת הגייס המשוריינת, בשעה 23.30. נוכחתי לדעת כי הוחל בתהליך הביצוע ובהתאם לתקנון השירות, פרק א' והסעיפים הקבולים, הודעתי למפקדי הישירים, למפקדת הגייס הטריטוריאלי ה־1<sup>1</sup> ולרמטכ"ל בשעה 02.50 ב־6 ביולי באמצעות מבוק, איזו הוראה קיבלתי מאת מעלת העוצר ומה האמצעים שנקטתי לשם ביצוע הפקודה. הודעתי גם ללישכתו הצבאית של העוצר על הפעלת הפקודה הרמה ביותר, נסעתי לאופודה<sup>61</sup> וכאן היכיתי לבוא כוחותי. נשארתי כאופודה ומכאן ניהלתי את המיבצע מולו. כוחותי הגיעו בשעה 05.30 ב־6 ביולי וחסמו את המבואות הראשיים של בודפשט בנקודות שנקבעו לכך באיזור אובודה. סקרתי את היחידות<sup>62</sup> ושוחחתי עם המפקדים. לאחר-מכן, בשעה 07.00 בבוקר ה־6 ביולי, שיגרתי פטרוול-קצינים חזק אל לאסלו באקי. מפקד פטרוול-הקצינים נצטווה להביא אישית לידיעתו של באקי, מילה במילה, את הדברים הבאים: כדי לאכוף ביצועה של פקודה שניתנה ממקום גבוה ביותר, מתייצב אני כאן במבואותיה של בודפשט. תוך 24 שעות עליו [כלומר, על באקי — הערת המחבר] לפנות את עוצבותיו המפלגתיות המוסוות כג'נדרמריה מבודפשט, דבר שאני אפקח עליו. והיה אם יסרב, אוציאו בכוח, יחד עם כוחותיו משטחה של הבריה...<sup>63</sup>

יום לפני בואה של הדיכוייה המשוריינת, היינו ב־5 ביולי, זימן הורטי את ראש המטה הכללי אל ארמונו. היתה זאת הפגישה השניה של שני האישים מסד השבוע. בפגישתם הקודמת, ב־29 ביוני, גילה הורטי לַרְשֶׁש, שחשבו לאחד מנאמניו, את דבר הקשר. "...אולי זה באקי וחבורתו שקשרו נגדי עם הגסטאפו...", התלונן הורטי באוזני הגנרל.<sup>64</sup>

אבל לךש כבר היה מידע שינה ודי מדויק: כבר ב־17 ביולי הוזכרו שני שרי ממשלת סטואי, אימרד, שהיה שר הכלכלה, וקונדר, שר המסחר והתחבורה, שניהם חברי מפלגת „התחיה המגאריית“ — מתחריו של לאסלו באקי — כי האחרון חותר במסתרים ובין שותפיו גם מפלגת „צלבי־החץ“.<sup>10</sup> עכשיו באוזני העוצר טען לךש כי אין הוא סבור שמפלגת „צלבי־החץ“ שותפת לקשר וזאת משום שלדעתו האישית המפלגה הזאת על מישור מוסרי גבוה יותר, משל זו שבאקי עומד בראשה.<sup>11</sup> בפגישה שהיתה ב־5 ביולי גילת הורטי בצורה חרישנית לגנרל לךש שמנוי וגמור עמו למנוע כל גירוש נוסף של יהודים. הרמטכ״ל היה די מסויג לגבי הצעד הזה. הוא הוזהר את העוצר וביקשו לנקוט זהירות מירבית כדי למנוע סיבוכים מדיניים העשויים לנבוע מדחיית הפתרון של השאלה היהודית.<sup>12</sup> בין שתי הפגישות, מן הסתם, נס ליחו של לךש בעיני הורטי. הוא חדל לתת בו אטמון מלא. הרי אם אומנם היה בוטח בו, היה מפעיל את הקולונל קוסורוש בדרך הצבאית המקובלת ולא בעקיפת תדרך הזאת, באמצעות סגן־מרשאל לךר!

על הנסיון לבצע הפיכה נודע לגרמנים מפיו של... הורטי. העוצר קיבל את השגריר הגרמני לראיון ב־4 ביולי 1944.<sup>13</sup> בשיחת שהיתה בין השניים קבל העוצר מרות על באקי, אבל לא חסד שכט לשונו גם מאגדרה. על באקי אמר, בין היתר, שמוכיר המדינה אינו אלא „שק־רוח מדיני“<sup>14</sup> — הנוטה היום ל„ציר“ ומחר, אפילו לבולשביסטים!.. הורטי מצא לנכון להדגיש בתודמנות הזאת באוזני וונקאיי, שהוא אינו ידיד היהודים, אבל מסיבות מדיניות עליו לפעול למען היהודים המוסרים ובעד השארת הרופאים היהודים ופולוגות הכפיה בתוך הונגריה. דעות אלו תביע, כזכור, באיגרת לראש הממשלה לפני כמה ימים, אך כעת, נוכח השגריר, לא הזכיר את ההריגות שקוממוהו. הורטי ציין עוד כי מדי יום מציפות אותו פניות מאת האפיפיור, ממלך שבדיה, מן הצלב האדום ומשווייץ. כל הגורמים האלה משהדלים למען הפסקת השילוחים.

ממשיך הקולונל קוסורוש:

...הפטרול שב אחר השעה 09.00 לאוכודה ומפקדו דיווח בוו הלשון: אישית מסר את פקודתי ללאסלו באקי, היא הפגישה מאוד את אנשיו. היתה מבוכה רבה, שררה התרגשות, בוצעו קריאות טלפוניות, היתה התרוצצות רבה. אפשר היה לראות כי הם סומכים על סיוע מצד הגרמנים הכובשים. כנראה לא קיבלו את הסיוע הגרמני הזה, כי בסביבות השעה 09.00 אמר באקי בעצמו למפקד הפטרול שהוא רשאי להודיעני שיוציא את יחידותיו מבודפשט. נשארתי בציפייה כדי להשגיח מה יקרה משך 24 השעות הבאות.

בשעה 16.00 ב־6 ביולי הופיע אצלי באוכודה, במושב המטה שלי, מפקד הגייס [הטריטוריאלי] סגן־מרשאל בילא אגטלקי (אדמיק) והורה לי להוליך את כוחותי אל מחנותיהם, הואיל ומילאתי אחר ההוראה הגבוהה ביותר, נוסף לכך [טען] אוכל לראות כי ההפיכה הזאת [המיוחסת] לבאקי, אינה אלא דבר מנופח. למן הרגע הראשון

היה לי הרושם כי המטה הכללי, הנתון ללחץ גרמני, מבקש להעמידני בצד, בלא סיוע המלאכה. בו במקום הדדתי למפקד הגייס ה'1 את הדברים הבאים: נסיון ההפיכה של באקי אינו דבר מגופה, בעצמי נוכחתי לדעת זאת שעה שב־3 ביולי סיירתי אישית אצל כוחותיו המתרחקים. [רק] הבוקר יציתי מגע עם באקי באמצעות פטרול־קצינים ומסרתי לו כי אם תוך עשרים וארבע שעות לא יסבת את כוחותיו מבדרשט, ולא יבצע את פקודתו של מעלת העוזר, ארציאו בכוח מכאן, יחד עם אנשיו. בהזדמנות הזאת [אומגם] תבטיח באקי שיפנה את הבירה, אך בינתיים אף לא אחת מיחידותיו לא נעה. כל עוד לא יבוצע הפינוי, הווה אומר כל עוד לא ביצעתי את ההוראה הגבוהה ביותר, לא אוליד את עוצבותי אל מקומות החנייה שלהן. אעשה זאת רק לאחר שאווכח שבאקי אכן ביצע הפקודה. מפקד הגייס הראשון שמע דיווחשבון זה, רשם אותו לסניד ובלא (השמעת דברי) התנגדות שב לבדרשט...<sup>71</sup>

מזכיר המדינה לא נחפו להרהיק את הגינדרמריה שלו, גם לא לאחר כניעתו כביכול, אותה השמיע באוזני הקצין שפיקד על הפטרול ששוגר אליו. ייתכן ובאמת סמך על סיועם של עמיתיו הנאציים, אבל אלה לא מיתרו לחצו מן המבור. מבוי וגמור היה עם הגרמנים ביולי 1944 להוסיף ולשים מבטחם בעוצר, שכן ידעו יפה כי בלעדיו, או אפילו כנגד דעתו הנחרצת, עשויה משפחתם המגיאירית להצטמצם ולהקיף את היסודות הימניים הקיצוניים ביותר...

השגריר הונמאייר נפגש עם ראש הממשלה סטויאי ב־6 ביולי 1944.<sup>72</sup> בפי ראש הממשלה היתה בשורה מעניינת: הוא הראה לשגריר מברקי צופן של שגרירי ארה"ב ובריטניה — מברן, המברקים האלה, שפוענחו על־ידי יחידות התאונה של האגף ה'2 של המטכ"ל המגיארי,<sup>73</sup> כללו בקשות והצעות להפציץ את רכבות הגירוש ואת יעדיהן! כן נמסרו רשימות של מטרות מדוייקות, לרבות המענים של המפקדות הגרמניות וההונגריות. פוענחה גם רשימה ובה כשבעים שמות של אישים גרמניים ומגיאירים, ואשמים בשילוח היהודים.<sup>74</sup>

בדו"ח על הפגישה הזאת כתב הונמאייר שהוא מניח שתוכן המברקים המפוענחים ידוע גם לעוצר, הרבר הזה תרם להנכרת שפל־רוחו, אשר כתוצאה ממנה ציוות על הפסקת הגירושים.

בעוד שריגוני של הקולונל קוסורוש עומדים במבואות המערביים־צפוניים של הבירה, נקט סגן־מרשאל לֶזֶר שורת צעדים נוספים. אור ליום ה'7 ביולי, לאחר שכמה שעות קודם־לכן זימן אליו העוצר את המפקח הכללי של הגינדרמריה<sup>75</sup> והורה לו אישית, בנוכחות קציני מטהו, להרחיק מיד את הגינדרמים משטח הבירה, נוכח לֶזֶר לדעת כי המפקח הכללי מתמהמה בביצוע הפקודה. סגן־מרשאל שיגר פטרול מזויין בתח"מקלעים<sup>76</sup> הישר אל מגוריהם של מפקדי שתי חטיבות הגינדרמים. הקולונלים טִיֶלְאִשִי וקֶאֶקֶשִיִיקֶשׁ<sup>77</sup> נצטוו לבוא מיד אל מפקדתו של לֶזֶר שבחר המצודה. בהגיע הקצינים הבכירים מסר להם מפקד המשמר האישי של

העוצר שנטל אישית את הפיקוד על כל הכוחות ההונגרים שבבודפשט. בתפקיד זה פקד על שני הקולונלים בצורה חדיש-משמעת להוציא מיד את הגנדרמריה. אחרון הקצינים הכבירים יצא את מסקדתו של סגן-מרשאל לזר רק ב-04.30.

חלפו עוד שעות אחדות ולזר פגש ברמטכ"ל בהדרגה-המתנה של הורטי ומסר לו על התוראות הללו. הורטי היה מודאג; ב"ד ביולי קרא באופן דחוף לקולונל-גנרל נרש. הרמטכ"ל נתבקש להבחיר לעוצר אם לרשותו כוח מגינארי, המסוגל להתמודד, אם יתעורר הצורך, אפילו בכוח הנשק עם הגרמנים? נרש היה פסימי לגבי סיכויי התמודדות כזאת. הוא הודה כי לגרמנים קשיים רבים, באופן מיוחד בחזית המזרחית, אבל כוחם עדיין עמם. באמצעות כלי השריון הכבדים שלהם מסוגלים היו להכות בהונגרים.<sup>1</sup> אם הורטי היה וקוק להוכחה נוספת כי מוטב לו לא לסמוך על רמטכ"ל צבאותיו, הרי קיבל הוכחה כזאת שנית. מלבד הדיכויים המשוריינת ה-1, שכוונה נגד הגנדרמריה המגינארית ולא במישרין נגד הגרמנים, לא היה בידי קציניו הנאמנים שום כוח. נותרה איפוא רק הדרך של התמרונים הדיפלומטיים.

ברם עוד לפני שהעוצר גמר אומר לנקוט דיפלומטיה אישית השיגו שרידיו של הקולונל קוסורוש את מטרותם: בשעה 03.00 ב"ד ביולי 1944 ניתן אות אזהרה מסוג התקפה אווירית. האות ניתן הפעם בלא הזדקקות לתהליך המקובל באמצעות תחנת-השידור „בודפשט-1", משך כשלוש שעות ישבו תושבי הבירה במיקלטיהם, בצוהרי היום ניתן אות הארצות. משך השעות הללו יצאו הגנדרמים את שטח הבירה.

„באקי החל בפינוי הבירה וסיים את זה עד לצוהרי ה"ד ביולי. לאחר שעמדתי על כך, בבוקר ה"ד ביולי, הודעתי למעלת העוצר כי ביצעתי פקודתו. כוחותי נעו אל מחנותיהם. התפתעה המושלמת וההופעה האמיצה גרמו בקלות לגם, במהירות ובלא שימוש בכוח...".<sup>2</sup>

הקולונל קוסורוש לא ידע שקילומטרים ספורים ממקומות החניה של הטנקים שלו, צפונית לבודפשט, בבית-החרושת ללבנים של בודקאלאס,<sup>3</sup> רוכזו 17,500 יהודים בקירוב משרבר הבירה ועמם כמה מאות עצורים, עורכי-דין ועיתונאים לפי מקצועם שנאסרו כבני-ערובה על-פי רשימות מיוחדות. אור ל"ד ביולי 1944 הרעלו כל האומללים האלה על קרונות רכבת-משא בידי אנשי עוצבת-מיכצז אייכמן — וגורשו לאושוויץ, בלא התנגדות, או תקלה יזומה מצד המגינארים...

אבל הורטי עלו משנודע לו על סיום מלאכתו של קוסורוש. בשעה 21.00 קרא אליו את השגריר הגרמני. מסתבר כי בנוכחותו לא חזר על סירובו המפורש לתת יד לגירוש היהודים.

בדיווחו כתב הנמאייר:

„בשאלה היהודית הורה [הורטי] על הפרדת היהודים הנעצרים והוא מוכן להתייחס בחיוב לשילוח נוסף של יהודי הבירה בקרוב —

למעט פלוגות העבודה. ברם הוא מדגיש כי יש להימנע מן התומרה הנזכרת של הטיפול, שכן היא נוגדת את מלוא טבעו...  
...לבסוף הוצרתי שנית את שאלת היהודים בצורה די חד-משמעויות, והסיבותי תשומת-לבו לסכנה אותה מהווים כמה מאות אלפי יהודים המצויים בבירתה של מדינה בשנת המלחמה התמישית, וביקשתיו באופן נמרץ לחייב את חידוש הפעלת המיבצע היהודי שנבלם.

תמיד חזרת אותה המנגינה עם העוצר; צודק מי שביקר אצלו אחרון, אבל לפחות 75% ממבקרי ים להעריכם כשליליים...".<sup>1</sup>

בסיכומו של דבר, הרי הפסקת שילוחם של יהודי בודפשט נתאפשרה תודות לגורמים הבאים:

1. הפצת הפרטיכלים של אושוויץ והשפעתם בקרב העילית השליטה בהונגריה.
2. לחץ של דעת-הקהל הבינלאומית, כפי שהובאה על-ידי נציגי המדינות הנייטרליות לידעת הממשלה ההונגרית ובמיוחד לידעת העוצר.
3. "הקשר" או "נסיגה-הפוכה" של באקי, שגרם לניטרול הכוח שנועד לגרש את היהודים בידי כוח אחר שקציניו קיינו נאמנים היו לעוצר. הקשר עצמו פעל כמאץ והורטי ניצלו בכשרון רב.
4. הנאצים לא רצו להפוך את הורטי לאיש-יריבם. מתוך ידיעתם את כוחו, ידעו שבינתיים מוטב להם לא לפעול לצימצום עוצמת העוצר. נראה גם שהם בטחו בו עדיין.

אך דווקא מן הנקודה האחרונה מבצבץ אישום חמור כלפי העוצר: לו הקדים לעמוד איתן על דעתו, כראוי יכול היה לאסור את הגירושים בשלב מוקדם יותר, או לא לתת הסכמתו לביצועם כלל! אבל נזכר עברו, השקפותיו וגם נהגו בצל גרמניה, ספק רב אם זאת היתה עשויה להיות כוונתו.

## הערות

1. ההודעה האמריקאית הרשמית ציינה שכוחות האוויר תקפו את ראקוש [רַקוֹשׁ] (Rakos-rendes) (והי המשך התחנה המערבית), את המרכז התעשייתי ע"ש מנפרד וייס (Manfred Weiss), כמרכזן הותקפו תחנות-רכבת, נמלי-תעופה ומטרות תעשייתיות אחרות בעיר-החדשה ניר Győr, משרבית לבודפשט, בקירבת הגבול הגרמני. במטרות שבאיוור הבירה אוכחן נזק כבד. בהתקפה השתתפו כ-75% מפציצים כבדים בחיפוי מטוסי-קרב, אולם חלק מן הכוח הזה תקף גם מטרות אחרות בשטחי רומניה ויוגוסלביה (הכבושה). 135 מטוסי "הציר" עשו כמיטב יכולתם לירות את המטוסים האמריקאיים; הם הצליחו להפיל 15 מפציצים ר"מ מטוסי-קרב. תוך כך הופלו 57 מטוסי "הציר", התקפה בוצעה על-ידי 15th U.S.A.A.F. ראה: Keesing's Contemporary Review, 27.1944, עמ' 6643.

2. ראה: ילקוט מורשת, י"ו (1974), עמ' 170, הערה 107.
3. בהונגרית: "Légi Híradó".
4. ראה: G. Reitlinger, *The Final Solution* (London, 1971) (להלן: רייטלינגר).  
עמ' 459. לדעת מקור אחר: E. Karsai, *A Budai Vártól a Gyepűig* (Budapest, 1965) (להלן: קרסאי), עמ' 501, מספר המגורשים גבוה יותר. עד לתאריך האסור גורשו 476,000 יהודים.
5. ראה: J. Lévai, *Fehér Könyv* (Budapest, 1946) (להלן: ליואי, ספר לבן).  
ע"פ 56-57, נוסח אחרת נשיא ארז'ב, שם, ע"פ 57-59.
6. Maximilien J. H. Jaeger, מ"ד 1925 ציר שווייץ בהונגריה.
7. Miklós Horthy (1868-1957).
8. מבחינה חוקתית היתה ההונגריה מלוכה ללא מלך. מועצת הכתר היתה מורכבת מן השצר, ראש הממשלה, השרים הבכירים, ראשי שני בתי הפרלמנט, הרמטכ"ל ועוד כמה נוצרי משרות ממלכתיות רמות דרג.
9. האיסרה מיוחסת לקלקאן קיקקאס (Kálmán Mikszáth), אחד הסופרים הגדולים של הלשון ההונגרית, שחי בשלהי המאה ה-19 וראשית המאה ה-20. ביצירותיו יהודים רבים, בדרך כלל באור חיובי. Encyclopedia Judaica, Vol. VIII, עמ' 1079.
10. לדעת רבי'חובל אדמונד שאגני (חיפה), חיל העילית של המונארכיה, חיל'הים הקיסרי והמלכותי, היה משוחרר מאנטישמיות. תודתי למר שאגני על הערתו. מר שאגני יכליא שירת בחיל זה בצעירותו כקצין.
11. זאת הנזמה, אם לנקוט המצטת'לשון. לא היה זה, כמד מלכת'י בהונגריה שמשפחת הורטי נהנת הכנסת אורחים נאה לגבי כמה וכמה מאילי התעשייה וההון היהודים. אומנם אחריהם מאלה המירו את דתם, אך כל, מי ומי' בבודפשט ידעו כי ליד שולחן הבריד'ג' של הצאר תפוסים מקומות אחים בדרך קבע על ידי יהודים כשרים!
12. אין להכחיש כי חלקם של היהודים בכל הענפים האלה היה מכריע ואילו חלקם של המגיארים, עד להפעלת התחיקה המפלה את היהודים, היה מבוטל.
13. הפעילות הכלכלית ההונגרית, אם היתה קשורה במחיר'הוץ, נוהלה בידי יהודים, אנשים מגיארים — בכל ענפי האמנות — אם היו ידועים במערב, היו רובם ככולם יהודים. זאת ועוד: אנשי מדע רבים אולצו לעזוב את ההונגריה בשל הצרת צעדיהם אחרי 1919 משום היותם יהודים. כחמת כל הגורמים האלה אם היתה להונגריה קרינה חיובית החוצה, היא היתה חיבת אותה ליהודיה!
14. מסלוגה ימנית קיצונית שבצר הספתה האנטישמית השמימה גם כמה סיסמאות בעלות תוכן פציאלי קלוש. אבל אפילו הסיסמאות החיזרות הללו הספיקו לעורר מורא בקרב השכבות המבוטחות של המימסד ההורטיסטי.
15. תנועה ימנית קיצונית ברומניה. תיאורה ראה: N. M. Nagy-Talavera, *The Green Shirts and the Others* (Stanford, Cal., 1970) (להלן: נאג'י).
16. ראה: M. Szalai — M. Szűcs, *The Confidential Papers of Admiral Horthy* (Budapest, 1965) (להלן: סינאי-סיץ'), ע"פ 150-152.
17. הארה מעניינת מן הדג את הלכי הרוח האנטישמים שרווחו בביתו של הורטי מצויה בוידוי קצר של בנו, מיקלוש הורטי הצעיר (ifj. M. Horthy), בשיחתו עם נתן קמולי, מראשי ההסתדרות הציונית בהונגריה, ב-15 בספטמבר 1944. אמר נתן: "...ראה, הייתי אנטישמי מלידתו ואפילו מכות חינוכי. בביתנו זה לא היה יכול להיות אחרת, הרי זאת היתה הנימה השליטה שעה שבבית הורי שוחחו אודות יהודים...". ראה: B. Vago, "Budapest Jewry in the Summer of 1944" (Otto Komoly's Diaries) in *Yad Vashem Studies*, Vol. VII Jerus., 1970).
- עמ' 99.
18. IMT IX/314, Doc. D./736.

# שישה ימים ביולי 1944 בהונגריה

19. דבר זה העלה את חמתו של היסלר, אשר נוכח עמדתו של הורטי התפרץ ותיאר בפירוט כי בפולין מתבצעת השמדה. ראה: רייטלינגר, עמ' 452.
20. ראה: סינאי-סיף, ע"פ 249-250. המונח בגרמנית: Ausrottung.
21. שלבים בהשמדת יהודי הונגריה (1943-1944):  
א. תחיקה מגבילה (1920-1942) —  
חוק מס' 1920/25. הגביל את בני „דת-משה" ל-6% מכלל תלמידי בתי-האולפנא הגבוהים בהונגריה;  
חוק מס' 1938/15. צימצם את אחוז היהודים המועסקים במקצועות ההורשתיים ל-20%;  
חוק מס' 1939/4. צימצם עוד יותר את תוצאות תחוק הקודם, מ-20% ל-6%;  
תגדרת „מיהו יהודי?" כמצט באופן גזעני;  
חוק מס' 1941/15. הרחיב עוד יותר את תוצאות תחוק הקודם בדבר „מיהו יהודי?" והעמיד אותה על הבסיס הגזעני של חוקי גירונברג (על בסיס „חוקי" זה בוצעו הגירושים בשנת 1944);  
חוק מס' 1942/14. העניק בסיס חוקי לגיוס הנברים היהודים לפלוגות העבודה של הצבא המגיארי (תפלוגות הללו הוקמו כבר ב-1940);  
חוק מס' 1942/15. החריס את הרכוש הקרקעי היהודי (החוק פורסם ב-6.9.42; אחריו, משך כחודש הממשלה בראשותו של קאלאי [Kallay] לא היתה כל תחיקה אנטי-יהודית נוספת);  
ב. גיוס הנברים היהודים לפלוגות עבודה (1940-1944).  
ג. גירוש היהודים בעלי האזרחות המפיקסקת אל שטחי הביבוס המזרחיים (קיץ 1941).  
ד. מרחץ הדמים בידי כוחות הצבא והגירמריה באיור גוביסאד (ינואר 1942).  
ה. סימון היהודים בטלאי הצהוב והפרדתם בגיטאות משאר חלקי האוכלוסין (אפריל 1944).  
ו. הפקעת רכוש היהודים — עד כדי שוד הפגזים האישיים.  
ז. הבאתם אל מקומות ריכוז עיקריים בקירבת תחנות-הרכבת (אפריל-יולי 1944).  
ח. גירוש היהודים אל מעבר לגבול, תוך הטעיית המנהיגות היהודית והחמון לגבי המטרה האמיתית של השילוחים (אפריל 1944 — מארס 1945).
22. מזכיר המדינה אנדרה תבע שיגור 6 רכבות, בכל אחת 45 קרונות-בהמות עם מטען ממוצע של 3,200 נפש. הדבר נתקל בהתנגדות הגרמנים, ולבסוף שוגרו „רק" 4 רכבות גירוש על מטען — 12,000-13,000 נפש. ראה: „Report on Hungary: March 10 — August 9, 1944" in R. L. Braham (ed.) *Hungarian-Jewish Studies* (New-York, 1973), Vol. III, ע"פ 111-112.
23. ראה: שם, עמ' 124; וכן מכתב של מר פ. פרוידניגר אל המחבר מיום 30.3.74. מתי נתקבל פרטיכל אישוריץ במודפשט? הוא הגיע ב"א 8 או 10 ביוני 1944 באמצעות כלדר הצירות המגיאריה בבירת סלובקיה, העצמאית בריטסלב. הבלדר נפתר להפצרותיהם של הרב וייסמנול ומיקלוש שטרנפלד, אישי „ועדת ההצלה" המקומית. הפרטיכל תורגם בידי עוזריו של מר פרוידניגר וב"א 19 ביוני 1944 שוגר אל מחוץ להונגריה באמצעות קשריו של מר משה קראס (מר פרוידניגר למחבר, כ"י עמ' 19). חבר המועצה היהודית מר פרוידניגר מסר את הפרטיכל אישית לידי ראש אג"א המגיארי, הגנרל היה מוכה הלם למקרא תיאורי החושה!
24. המשפט הזה במיוחד וגם המכתב כולו מעוררים את תרשם כי הורטי כתבו על-מנת להצביע עליו מאוחר יותר, עת יהתפך הגלגל, כדי להוכיח חפות מכל פשע...
25. לסי פרטיכל ישיבת הממשלה המגיאריה ב"א 29 במארס 1944 מסר ראש הממשלה זקת סטויאי, כי הצטרף נתן לו יד חוששית להחיש ביצוע התחיקה האנטי-יהודית. ראה: קרשאי, ע"פ 499-500. הורטי לא היה מעוניין לראות את התקנות לפני פירסומן — כך היה נוהג בדרכ-כלל. ראה: רייטלינגר, עמ' 456. יוצא כי הפסקה במכתבו של השגר אל ראש-הממשלה יש בה משום עיוות האמת.

26. *vitész* — גיבורי-חייל, תואר אצולה צבאי בהונגריה. לאסלו אנדרה (László Endre), 1898–1946, סגן הממונה על מחוז פשט, מזכיר-המדינה במשרד-הפנים ההונגרי מ'11 באפריל 1944 ועד ה'5 בספטמבר 1944. הוצא להורג כפושע מלחמה.
27. לאסלו באקי (László Baký), 1898–1946, מאיר הג'נרלסריה בדימוס, חבר הפרלמנט ההונגרי מטעם אחת ממפלגות הימין הקיצוני, מזכיר-המדינה במשרד הפנים מראשית אפריל 1944 ועד להדחתו ב'2 בספטמבר 1944, הוצא להורג כפושע מלחמה ב'1946.
28. ראה: טינאי-סיץ, ע"פ 301–303.
29. מכתבו של האפיפיור נמסר לידי העוצר ב'25 ביוני 1944 עלידי שליח של הכס הקדוש, כעשרים יום אחר שחרור רומא בידי צבאות הברית הש פיוס ה'12 את עצמו חזק דיו כדי לתבוע את הפסקת הגירושים לאלתר, ולא רק את הפסקת המעשים הנוראים שהיו ברוכים בשילוחים — כתביעת הבישופים שלו באיפורייה המגיאריית של הכנסייה!
30. הטיבה אחת היתה חסימת האיומים מנאלאנטה (Galánta). השניה, שכבר הספיקה להתעמר ביהודים, באה מגאניוואראד (Oradea-Nagyvárad), מקום שם בוצע הריכוז והגירוש של יהודי העיר והמחוז חוץ וועות נוראות.
31. ראה: נאנץ, ע"פ 213–214.
32. אדמונד וונמאייר (Edmund Veessenmayer), דיפלומאט גרמני, מ'19 במארס 1944 ועד ה'4 באפריל 1945 שגריר גרמניה בהונגריה.
33. ראה: R. Hilberg, *The Destruction of the European Jews* (Stanford, Cal., 1970) (להלן: הילברג), עמ' 547, העשע על המיסוד: (NG 2190 (26.5.44).
34. לפי מקורות אחרים ב'29 ביוני 1944. ראה: C. A. Macartney, *October Fifteenth*, Vol. II (Edinburgh, 1961) (להלן: מקרטני), עמ' 303.
35. אישטבאן בארצי (István Bárczy, 1882–1952), נוסף לתפקידיו היה אחר 1945 משרי התביעה המרכזיים במשפטים שנחלו נגד פושעי המלחמה ההונגריים.
36. הר המצודה (Várhegy) במודה (Buda) עשוי מסלע אבן גיר רכה, בתוכה היו הרבה מערות שפותחו ונתחברו זו בזו עוד מימי הרומאים. גם כובשיה העות'מאניים של בודה כרו מנהרות רבות. אחר-כך עם הפיכת בודה למקום מושב מוסדות הממשל ההונגרי נבנו הארמונות השונים כאשר הם קשורים זה אל זה באמצעות המנהרות, "הסודיות" — לכל צרה שלא תבוא. עם הכיבוש הגרמני ברח מי שהיה ראש הממשלה, מיקלוש קאלאי, ממקום מושבו הרשמי, ארמון, שאנדור (Sándor-palota), בעזרת המבוך התת-קרקעי אל בית הצירות התורכית הסמוך.
37. חזוילה זאת היתה בקנטאנדרה (Szentendre) וקדם-לכן היתה בבעלותו של איל-תעשיית הטכסטיל ההונגרי, היהודי ליאו בודאי-גולדברגר (Leó Budai-Goldberger).
38. ראה: נאנץ, עמ' 214; כמדרכן מקרטני, עמ' 305.
39. ד"ר ארנה פטה (Ernö Petö). התנו של ד"ר פטה היה מזכירו של הורטי הצעיר החל משנת 1929. שעה שכנו של העוצר מונה למהונת ציר הונגריה בברזיל, לקח עמו את מזכירו היהודי... לאחר ניתוק היחסים במלחמת-העולם השניה שב הורטי הצעיר מאמריקה הדרומית, מזכירו נשאר שם. אבל המזכיר החדש [?] אונודי (Onody) הוסיף לשמור על קשרים עם מי שמבנה לאחר כיבוש הונגריה והקמת המועצה היהודית כסגן יו"ר שלה. הדעות לקשר זה היו מגעים חכמים בין בנו של הורטי והמועצה, כאשר העוצר יודע על מגעים אלה (מכתב מר. ס. סרידיגר לחובר, 30.4.74).
40. קולונל-גנרל יאנוש ורש (János Vörös).
41. גנרל האנס פון גרייפנברג (Hans von Greiffenberg).
42. סגן-מרשאל קארולי לזר (Károly Lázár).
43. קולונל פרנץ קוסורוש (Ferenc Koszorús), (18–1974).
44. מן הדין לשים לב לכך שהמזכיר השני, לאסלו אנדרה, לא הוזכר בהקשר לתיכנון ההפיכה.

45. כדי להגן על יוקרת הג'נדרמריה, האמיתית טוען קוסורוש, כי הג'נדרמריה של באקי כללה את חברי מפלגתו המוניטניים. הטענה הזאת — בעת האמורה — משוללת יסוד.
46. הורטי לא חרד, כאמור לעיל, לרסטטייל להחזיר הג'נדרמים. הוא ראה את הגנרל ורש כמעט מדי יום ביומו. ורש ניהל יומן והנציח כל דבר שקרה בפגישות עם העוצר. ביומן אין איזכור של פקודה בדבר סילוק הג'נדרמים.
47. הוראה כזאת אומנם יצאה, אך מאוחר יותר. קוסורוש טוען בקטע זה לגבי התאריכים.
48. אסוד (Aszód), כ־30 ק"מ מזרחית לכירה ההונגרית.
49. אסתרגום (Esztergom), פיירה כ־40 ק"מ מערבית לבודפשט, מקום מושבו הרשמי של ראש הכנסייה הקתולית בהונגריה.
50. יהודיות אחדות של הריכוזיה היו מעורבות בקרבות שניטשו בראשית 1943 בין הצבא הסובייטי לבין הצבא המגיארי, שחנה ערב המיתקפה הסובייטית לאורך הגדה דון (Don).
51. המצביא העליון (Legfelsőbb Hadúr) — זהו מונח צבאי הונגרי מיוחד.
52. זאת הנומה, כמובן, שכן איש מן הג'נדרמים או הגרמנים לא היה יכול אותה שעה לחשוף בסיועו של הקצין הבכיר שנכנס עמם בשיתוף...
53. קיסורוש משתמש במונח ההונגרי (zászlóalj) המתאים לגדוד (battalion). 3 גדודי הנסטאפו היו, כנראה, אנשי עוצבת המיבצע של אייכמן, אשר מיספר חייליהם היה לכל הדין רק 150 בקירוב!
54. בגדודי הצבא, או הג'נדרמריה, ההונגריים שירתו כ־600 קצינים וחוגרים. קוסורוש הבחין איסוף 4,200 ג'נדרמים, לדבריו. נראה, שהמספר הזה מוגזם. בבירה שהו בראשית יולי 3 חטיבות ג'נדרמים, שכללו כ־3,000 איש.
55. יש לזכור כי אחת מחטיבות הג'נדרמריה זכתה חטיבת האימונים מגאלאנטה (ראה הערת מס' 30).
56. מנחה אסתרגום (Esztergom-Tábor), במסע צבאי ענקי, כ־8 ק"מ מזרחית לאסתרגום. ("מגן מולדת") — השם המגיארי הרשמי של הצבא.
57. honvéd ("מגן מולדת") — השם המגיארי הרשמי של הצבא.
58. לא ברור מה היתה כוונתו המקורית של הקולונל קוסורוש. באקי היה ציר הפרלמנט ובחור שכוה נהנה מזכות חסינות. אפשר היה לאסור רק בעיצומה של פעילות נגד החוק. ייתכן ולכך התכוון קוסורוש.
59. מנרשאל בילא אגטלי (Béla Aggteleky [Adamik]).
60. Óbuda ("בודה הצעירה") — שם רובע בצפון-מערב הבירה המגיארי. קוסורוש לא ידע להסביר מדוע דווקא כאן הקים את חסימותיו. ייתכן ושמע על כוונות לרכז את היהודים, לפני שילוחם, בכתייה חרושת ללבנים שהיו מצויים ברובע הזה. אפי"י, לדבריו, פעל ישירות נגד אויבי העציר ורק בעקיפין למען הצלת היהודים!
61. הכוח כלל כ־90 כלי שריון מסוגים שונים.
62. מתוך זכרונות הקולונל קוסורוש השמורים בארכיון "מורשת", (להלן: קוסורוש), ע"פ 5-6.
63. ראה: M. D. Fenyo, Hitler, Horthy and Hungary (New-Haven, 1972) (להלן: פניו), עמ' 203.
64. בילא אימרדי (Béla Imrédy, 1891-1946), שריהאוצר ואחר-כך ראש ממשלת הונגריה ב־1938. סוטר בגלל גילוי מוצאו היהודי. מסייסדי וראשי מפלגת התחיה המגיאריה הימנית-הקיצונית. ב־1944 משך זמן קצר שריהכללה. לאחר המלחמה הוצא להורג כפושע מלחמה.
65. אנטאל קונדר (Antal Kunder), שר המסחר והתעבורה בממשלות הונגריה עד ל־30 באוגוסט 1944.

66. ברור כי היתה כאן הלשנה מסוימת מצד חברי מפלגת ימנית-קיצונית מתחרת. שני השרים רצו לשאת חן בעיני מי שהשכוהו לחיבו של הצוער.
67. אין מנוס מן המחשבה כי לרמטכיל ההונגרי היו אמות מידה משונות מאוד...
68. ראה: קניז, עמ' 204.
69. ראה: R. L. Braham, *The Destruction of Hungarian Jewry* (New-York, 1963).
- (להלן: בראהאם), ע"פ 424-419.
70. במקור הגרמני: Politische Windfahne.
71. ראה: קיסורוס, ע"פ 6-7.
72. ראה: בראהאם, עמ' 415.
73. ראה: D. Kahn, *The Codebreakers, History of Secret Communication* (New-York, 1968), עמ' 452. יש גם גירסה שונה, לפיה נעזר הקולונל פ. מ. ג'קס (F. M. West) הנספת הצבאי הבריטי בברן והנספת האווירי הקולונל גריפ (Gripp), בהסמכת השגריר הבריטי גורטון (Norton) לבקשת ג'ורג' מנטללו (G. Mantello), דיפלומט ממאן-סאלאדור ממוצא יהודי-הונגרי... והעבירו באמצעות אנשי-ביניים כמה קטעים של תשדורת אלחוטית לידי הנספת הצבאי המגוייר, קולונל המטכיל ד"ר לאסלו רקולצאי (L. Rakolcsay). הלה העביר את הקטעים, בתוספת שהם פוענחו על-ידי אנשי האוהב מגיאריים... ראה: J. Léval, *Abscheu und Grauen vor dem Genocid in aller Welt* (New-York, 1968), עמ' 204.
74. הרשימה הוכנה בידי ועדת ההצלה של בודפשט. מבלי להזכיר מפורשות את המכונים מוכרת הרשימה בשבועון Magyarorszag (Budapest, 1974), Vol. XI, No. 25, עמ' 25.
75. גבראל באבור פאראגו (Gábor Faragho), פעילותו שנויה במחלוקת. נראה כי ידע על הכוונות האמיתיות של הנ'רדמים ומוכיר-המדינה ולא בלבם את סיקוריו. ראה: סקרשני, ב', ע"פ 304, הערה 305.
76. כלי נשק אלה לא היו מקובלים עד אז. הם היו רק בידי יחידות צליל, או במיבצעים מיוחדים.
77. גיזה טיגלאשי (Győző Téglásy), וט. פאקשי-קיש (T. Paksy-Kiss), ספקד מתח 9 של הבינדרמיה.
78. ראה: קניז, עמ' 204. מה היו הכוחות הגרמניים, נוסף לשעבתי-טובע אייכמן ו א. דיביוית חייר מט' 389; ב. דיביוית פרשי ה.ס.ס. מט' 18; ג. דיביוית פרשי ה.ס.ס. מט' 22; ד. דיביוית גרנוירי-שריון של ה.ס.ס. מט' 18 ע"ש הורסט נקל. ראה: A. Hillgruber, "Das Deutsch-Ungarische Verhältnis" in *Wehr-* wissenschaftliche Rundschau (München, Febr. 1960), Vol. X, עמ' 85.
79. ראה: קיסורוס, עמ' 7.
80. Budakalász.
81. ראה: בראהאם, ע"פ 437-438.

- **"Penetration of Nazi Antisemitic Ideology and its impact on Polish Antisemitism"** by Josef Te'eni, explains how the Catholic religious antisemitism in Poland gained momentum under the influence of Nazi racist theories.
- **"6 Days in the Month of July 1944 in Hungary"** by Zvi Erez tells of what happened in Budapest when the armed forces of the Axis satellites intervened in order to prevent — by force, if necessary — the deportation of Jews. This late attempt was made by the Regent of Hungary, Admiral Horthy.

#### **Contemporary Neo-Nazi Literature**

- **"Review of Neo-Nazi Literature"**, by Herman Langbein, deals with publications influenced by Nazi heirs and heritage and aimed at falsifying, belittling and explaining away what the Nazis did to our people during the second world war. All this upon the strength of so-called new research or on arbitrary changes of long known facts.

#### **Personalities**

- **"Portrait of a Fighter"** by Dr. Dov Levin tries to bring alive the character of Chaim Yellin, one of the leaders of the Jewish underground in the ghetto of Kovno who fell while trying to get Jewish fighters to act in the forests.

#### **Books**

- **"Lebensborn" ("The Source of Life")** by Yehuda Tubin reviews a book by Marc Hillel (in French) **"In the Name of Race"**, that deals with one of the projects of the Nazi regime, whose real nature the lawyers for the defence managed to hide and obliterate even at the Nuremberg trials.